Govor

izrečen

u saborskoj sjednici dne 16 veljače 1898
prigodom adresne razprave

od zastupnika

D.ra A. Trumbića

(Po stenografskim bilježkama)

Zadar
Brzotiskom „Narodnoga Lista“
1898.

Visoki sabore! Častna gospodo zastupnici! Ponajprije izjavljujem da nemislim razpravljati o povjestnim pitanjima, jer po mome skromnom mnienju nije ovo mjesto prikladno za akademijske povjestn razprave.

Politička stranka treba da crpi svoja načela, svoj program iz duše naroda · Povjest daje uputu za budućnost, a stranka patriotična treba da svoj rad udesi tako, kako će koristiti pravom boljitku i sretnoj budućnosti naroda. Nenamjeravam dakle upuštati se u historijske disertacije, već sam naumio da se u kratko osvrnem na nekoje stvari, što sam ih čuo u ovoj razpravi.

Ja neću glasovati za predlog Trigari-Kvekvićev, jer mislim da nema nikakva temelja.

Gospoda predlagatelji, obrazlagajući svoj predlog rekoše, da nije shodno ni potrebito, da se u ovoj adresi na Njegovo Veličanstvo iznose ikoja pitanja osim izražaja čuvstva odanosti i vjernosti.

Reći ću istinu. Na prvi mah, mene je donekle obradovalo ovo obrazloženje gospode Trigari-a i Kvekvića. Obradovao sam se, jer se u meni pobudila neka rodoljubna nada, s toga što predlagatelji niesu ništa izjavili o samom pitanju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, koje je u adresi iztaknuto, već su jedino napomenuli da u ovom času, kad se radi o jubileju Njegova Veličanstva, nije shodno iznositi pitanja na-

rodne ili političke naravi. Pomislio sam da su predlagatelji, podučeni izkustvom prošlih vremena, došli oni i njihove stranke do uvjerenja, da je sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom potrebito, pa da s toga niesu htjeli ništa reći proti tome sjedinjenju. Ali, gospodo, moja nada nije bila drugo već časovita obmama. Ona se je razpršila i mene razočarala, netom sam čuo govornike autonomaške i srbske stranke, koji su najodlučnije pobijali sjedinjenje. Tada sam se žalibože uvjerio, da predlog Trigari-Kvekvićev nije bio postavljen za to što bi bilo neshodno i nepotrebito izticati u adresi druga pitanja osim izražaja odanosti i vjernosti, nego da je bio postavljen jedino proti našem zahtjevu, da se Dalmacija opet sjedini s Hrvatskom (*Odobravanje*). Uvjerio sam se, da se stranke autonomaška i srbska drže još svoga starog stanovišta, da su u tim taborima još uviek zakleti neprijatelji jedinstvu i sreći hrvatskoga naroda. Mislim da sam ovima pogodio istinu, koja se neda zatajati. I doista pogledajmo obe ove stranke, koje neće sjedinjenja. One bi po svome naravnomu biću morale stati jedna spram druge u skrajnoj opreci, pa ipak našle su se složne rame uz rame kano prava braća, složne proti sjedinjenju, o kojem visi sreća hrvatskoga naroda. To je nenaravna sloga i žalostna činjenica, ali se neda pokriti, jer je očevidna i bjelodana, te mene kao i svakoga iskrenog Hrvata, koji ljubi zemlju, iz koje je nikô, boli i težko boli. Ali to nas neće smesti, mi ćemo raditi i dalje za hrvatsku otačbinu neobazirući se ni lievo ni desno; radit ćemo odlučno pored svih naših vanjskih i domaćih narodnih dušmana.

Ona stranka (pokazuje talijanaše) od svojih govornika poslala je prvog u kreševo častnog zastupnika Giljanovića. U istinu ja neznam kako se ona stranka zove, kako li joj je danas ime (*Glas na ljevici:* Italiani!). Dakle Talijani, primam na znanje. D.r Giljanović rekao je, da je neshodno u ovom času govoriti o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom s toga, što u monarhiji nevlada mir, nego se je užasno razplamtila borba izmedju pojedinih naroda. Ja niesam njegova

mienja i mislim da nije nimalo opravdano. Ja nasuprot držim da baš obzirom na narodnu borbu, koja plamti u monarhiji, Hrvati moraju što jače i što svečanije izticati svoje narodne zahtjeve i potrebe. Ako li ijednom narodu, to je narodu hrvatskom današnja uredba monarhije od velike štete, baš golema nesreća. Dualizam tlači i tišti hrvatski narod više nego ikoga drugoga. Danas, hvala Bogu, drmaju se temelji ovomu nepravednomu sustavu. Svi oni koji trpe, tomu se od srca vesele, a mi Hrvati moramo se u najvećoj mjeri veseliti i radovati. Dualizam nije vječan, a nije ni trajan. Nepravda, na kojoj se osniva hegemonija dvaju plemena, Niemaca i Magjara, ruši se pod vlastitim svojim bremenom. Bit će liep i veseo onaj dan u koji će potlačeni narodi zaigrati pirno kolo na razvalinama dualizma. I ako ovaj dan još nije svanuo doista se primiče, te mi Hrvati nesmijemo prigušiti svoje jade već moramo iznositi svietu i priestolju na vidik nepravdu, koja nas tišti i pravo, koje nam je oteto. U težkim prilikama, u kojim se mornahija nalazi, Njegovo Veličanstvo sigurno razmišlja, koji su uzroci, pravi uzroci ovome metežu, je li komu narodu nepravda učinjena, i kako bi se imala monarhija preurediti i postaviti na naravne, pravedne i tvrde temelje. S toga dužni smo i mi ako hoćemo u istinu da zastupamo narodna prava, da izadjemo pred priestolje i da kralju otvorito kažemo: Veličanstvo, hrvatski narod, koji nije malo žrtve doprinio, da se prošire i utvrde temelji Vašemu priestolju, težko je potlačen i traži svoje ujedinjene, svoje uskrsnuće! S tih razloga, častna gospodo drugovi, mene nije osvjedočilo ono što je rekao častni Giljanović, nego baš protivno cienim da je danas vrlo sgodno govoriti o sjedinjenu Dalmacije s Hrvatskom i obzirom na neobične nutrnje prilike, u kojim se mornahija nalazi.

Častni Giljanović predbacio je nami hrvatskim zastupnicima, koji sjedimo na ovoj strani: Vi Hrvati, koji se najviše tužite na ekonomsku zapuštenost Dalmacije, vi ste tomu najviše uzročni, jer tražite da se Dalmacija od austrijskih zemalja odciepi i sjedini s Hr-

vatskom. Bečka vlada znajući za te vaše zahtjeve, neće da ulaga novac u ovoj pasivnoj zemlji, jer se boji da kad nas ugoji, da će nas ugojene svojim troškom morat predati drugoj majci.

Gospodo, obično se kaže, da je Dalmacija pasivna i svojom pasivnošću, da je na teret državi. To bi trebalo točno izpitati i izviditi, eda se ustanovi je li baš tako. Dok se to samo naprosto tvrdi, uslobodjujem se sumnjati o istinitosti te tvrdnje. Ali dopustimo za čas da je Dalmacija u financijskom pogledu doista pasivna, ipak Dalmacija daje jednu izvanrednu korist državi i monarhiji, koja nadmašuje financijsku njezinu pasivnost, a to je znameti položaj Dalmacije na moru, bez koga monarhija nebi se mogla ubrajati medju velike vlasti. Koliko znamenitost za državu ima Dalmacija, ovaj južni dio Hrvatske, vidi se iz ovoga, što ću sada navesti. Kad je veliki Napoleon boravio zadnje dane na tužnom ostrvu S. Jelene, izmedju raznih njegovih nazora o Hrvatskoj, posebice o Dalmaciji, čuo se i taj, da on bijaše naumio sagraditi u dalmatinskim lukama velike morske tvrdjave i arsenale i tako podignuti na ovoj obali hrvatskog mora nove Toulone. Po ovim riečima slavnog Korsikanca, koji je najbolje znao da prosudi vriednost položaja ove naše zemlje, vidi se koliku znamenitost ima Dalmacija za državu. Ova znamenitost dovoljna je naknada državi za svaku štetu, što joj ju Dalmacija prouzrokuje svojom financijskom pasivnošću, i ako ta pasivnost u istinu postoji.

Još ću nešto opaziti u ovome smjeru. Prava država nesmije paziti samo na to koliko joj jedna njezina zemlja daje koristi u materijalnom pogledu, u novcu. Zadatak države nije taj da puni svoje blagajnice crpajući iz kese pojedinih naroda i da svoju djelatnost ograniči na to, kako će što više novaca nabrati od svojih naroda. Svaki narod dužan je da doprinosi koliko mu njegova gospodarstvena snaga dopušta; preko toga prestaje njegova dužnost, a i pravo države. Pravi zadatak države sadržan je u njezinom kulturnom pozivu, prama kome država dužna

je da u svakoj zemlji, bez obzira na visinu njezinog financijskog doprinosa, pokaže plodove svoga kulturnog rada, koji mora da bude tim više intenzivan, čim su veće kulturne potrebe jedne zemlje. Ako država smatra zemlju predmetom izrabljivanja, ona nezna vršiti svoj kulturni zadatak i nije dostojna da nosi naziv kulturne države. (*Tako je!*) U Dalmaciji ako dignemo ono što je učinjeno sredstvima našeg autonomnog budgeta, našim vlastitim novcem, i ako oduzmemo ono što je učinjeno u Dalmaciji kroz kratko vrieme francuzkog vladanja, ono što ostane, djelo je stogodišnjeg djelovanja austrijske vladavine; ali to je tako neznatna stvar, da se može odlučno uztvrditi, da Austrija kroz ovo sto godina u Dalmaciji nije ni iz daleka zadovoljila zadatku kulturne države. Austrija je nasuprot dokazala, da ona ovu zemlju smatra predmetom izrabljivanja, a to odgovara njezinoj tradicionalnoj ljubavi prama čitavom hrvatskom narodu.

D.r Giljanović iztakao je još jedan razlog, s koga se on i njegovi protive sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom, a mislim, da je ovaj razlog za nje najvažniji. Taj razlog sastoji u tome, što se stranka D.ra Giljanovića boji, da bi sjedinjenjem izgubila svoju individualnost. Priznajem, da je to za nju velika stvar, ali ja s toga, izpoviedam, nebi plakao. Drugi su narodi mnogo više žrtvovali za svoje udinjenje. Uzmimo primjer s bliza, koji je za nas najprikladniji. Venecija išla je radostno na susret jedinstvu Italije, i ako mu je morala neizbježivo žrtvovati ne samo svoje materijalno blagostanje nego i neodvisnost svoje državne indivualnosti. To bijaše žrtva najteža, a i najplemenitija. Ako li drugi narodi doprinose takav priegor na žrtvenik narodne sreće, nebi bilo zamjerno da i Dalmacija na žrtveniku ujedinjenja hrvatskoga naroda pregori individualnost autonomaške stranke. (*Odobravanje*).

Častni zastupnik D.r Lubin uzeo je kao zadatak svome govoru, koji nije dovršio, nešto osobita. Ja iskreno žalim, što niesam mogao čuti do kraja njegov govor, jer mu je bila oduzeta rieč. On je uzeo u

pretres povjestne izvore hrvatskoga prava u Dalmaciji s namjerom, da dokaže, kako po povjesti hrvatsko pravo u Dalmaciji nepostoji. Kad bi se ja i specialno bavio sa historičkim iztraživanjem nebih mogao poradi kratkoće vremena, da kontroliram istinitost njegovih navoda i temeljitost njegova razlaganja. Ako hoće, ja ću mu dopustiti, da najstariji stanovnici Dalmacije, Iliri, niesu bili Slaveni; ako hoće, ja ću mu dopustiti, da se je u Dalmaciji u rimsko doba govorilo i klasičnom i rustičnom latinštinom, ali on će meni takodjer dozvoliti da danas, a to je odlučno, i ako se po gradovima još nešto smuca talijanski jezik, Dalmacija je uzduž i poprieko hrvatska, samo hrvatska po narodnosti i po jeziku.

D.r Lubin kaže, da kad bi se htjelo govoriti o historičkom pravu, postojala bi u Dalmaciji tri do četiri historijska državna prava. To nije istina. U Dalmaciji postoji još uviek u pravnoj snazi samo jedno historijsko državno pravo, pravo Hrvatske kraljevine. Istina je, da je mletačka republika vladala u Dalmaciji četiri vieka. To je činjenica, koju nitko neporiče, ali mletačka je republika izgubila valjanim načinom svaki pravni naslov na Dalmaciju, tako da i kada bi još republika kao država postojala, ni ona, a tako isto ni današnji talijanski kralj kao nasljednik mletačke republike, nebi mogao stavljati na temelju povjesti nikakovih pravnih zahtjeva na ovu zemlju. Mletačka je republika izgubila svoju državnu neodvisnost time što ju je druga država savladala i posvojila. Habsburgska dinastija, poslie propadnuća mletačke republike, stekla je Dalmaciju godine 1797 po jednom medjunarodnom ugovoru. Po načelima medjunarodnog prava stječe se zakonito pravo na jednu zemlju toli sabljom koli medjunarodnim ugovorom, a tako isto tim načinima gubi se pravo na jednu zemlju. Po tome mletačka je republika za uviek izgubila svako pravo na Dalmaciju načinom, koji je priznat u medjunarodnom pravu, tako da ni ona, ni njezini nasljednici nemogu zahtjevati nikakva prava na Dalmaciju; dočim habsburgska dinastija kao

posjednica priestolja Hrvatske kraljevine stekla je zakonitim načinom vlastničko pravo na Dalmaciju, koja po tome pripada pravno samo Hrvatskoj kraljevini i nikomu drugomu. Četiri vieka dakle mletačkog posjedovanja nemogu dati kraljevini Italiji nikakova naslova na ovu zemlju, ono je posjedovanje prestalo i izgubilo je, hvala Bogu, svaku pravnu vriednost. Govoriti dakle o kakvom povjestnom pravu mletačke republike, dotično kraljevine Italije na Dalmaciju znači stavljati se u očiti sukob sa povješću.

Mi Hrvati tražimo siedinjenje ne samo s toga, što je to sjedinjenje po povjesti opravdano. Ne, netražimo ga jedino s toga razloga, nego ga tražimo najviše što povjestno pravo odgovara podpuno čuvstvu, sviesti i budućnosti naroda u Dalmaciji. Mi tražimo sjedinjenje s toga, što u Hrvatskoj i u Dalmaciji živi hrvatski narod, koji sačinjava jedno narodno tielo. U tome sastoji opravdanost sjedinjenja, a povjest pruža nam najmoćniju polugu da oživotvorimo naše narodno pravo. U ovome bi sastojala bitna razlika izmedju povjestnog prava kraljevine Hrvatske i onoga mletačke republike, kada bi ovo još postojalo. Hrvatsko pravo u Dalmaciji izražaj je i jezgra narodnog načela, a mletačko dotično talijansko tobožnje pravo na Dalmaciju bilo bi izražaj tudjinskog nasilja i našega robstva. Kada bi talijanski kralj — hajdemo u nespodobu — kao nasljednik mletačke republike došao u Dalmaciju, da ju posvoji, mi bi njemu doviknuli onako, kako su otačbenici talijanski dovikivali godine 1848 tudjincu gospodaru: *Va fuori o straniero!* (*Silno, obće odobravanje i pleskanje na galeriji i u saborňici. D.r Lubin: Forse non tutti!*)

Častni zastupnik Smrkinić, koga uviek rado slušam, pobijao je sjedinjenje na temelju postojećih temeljnih zakona, posebice na temelju temeljnog zakona stvorena u carevinskom vieću dne 21 prosinca 1867 o zastupanju kraljevina i zemalja. On je uztvrdio da, pošto je ovim zakonom i Dalmacija ubrojena medju kraljevine i zemlje zastupane na carevinskom vieću, njezin je udes time konačno riešen, tako

da o sjedinju s Hrvatskom nemože biti više govora, budući bi privremenost položaja Dalmacije, predvidjena u članku III. previšnje povelje od 26 veljače 1861, bila izgubila zakonsku snagu. Obrazlaganje zastupnika Smrkinića nije opravdano ni temeljito. Temeljni zakon od 21 prosinca 1867 nije stavio izvan kreposti dotičnu stavku spomenute previšnje povelje, nego je samo promienio djelomično onu povelju, u koliko se tiče zastupanja kraljevina i zemalja na carevinskom vieću obzirom na novo dualističko ustrojstvo monarhije, koje je godine 1867 bilo stvoreno. Ali i kada bi tvrdnja zastupnika Smrkinića bila osnovana, kada bi naime i bila Dalmacija jednim postojećim austrijskim zakonom konačno utjelovljena kraljevinama i zemljama zastupanim na carevinskom vieću, što nije, zar bi uslied takova nepravednog i pravno nevaljanog zakona narod hrvatski izgubio svoje sveto, neotudjivo i nezastarivo pravo da traži svoje ujedinjenje? Zar bi se uslied takova zakona, koji nebi bio drugo već prosto nasilje, ugasio u srcu hrvatskoga naroda žarki plamen ljubavi za svojim jedinstvom? Austrija nema nikakova prava, nikakova naslova na Dalmaciju. Stogodišnji njezin posjed nije drugo već protupravna činjenica, koja nemože da urodi pravnim posljedicama. Kampoformijskim mirom prejasna vladajuća dinastija stekla je ovu zemlju. Vladalac iz ove dinastije nije samo cesar austrijski već je takodjer i *kralj hrvatski*, koji je kao takav dužan polag prisege svoje i svojih predšastnika, da ovu zemlju povrati Hrvatskoj kraljevini. To se moralo učiniti onim danom, kojim je Dalmacija došla pod žezlo Habsburgovaca, a ako to nije učinjeno do sada, nije zato izgubio snagu pravni zahtjev, da se učini.

Nego, budući se govori o postojećim temeljnim zakonima, spomenut ću i ja jedan postojeći temeljni zakon, koji je stvoren i koji je Njegovo Veličanstvo potvrdilo poslie austrijskog temeljnog zakona, što ga je naveo zastupnik Smrkinić. Mislim na postojeću hrvatsko-ugarsku nagodbu, sadržanu u zakonskom članku I. od godine 1868. U toj nagodbi i baš u §§ 65

i 66 kaže se, da Dalmacija pripada Hrvatskoj. Ovaj postojeći zakon svakako je noviji od spomenutog temeljnog austrijskog zakona, te i kada bi oba stali medju sobom u oprieci, što nije moguće ni dopustiti barem obzirom na okolnost da Njegovo Veličanstvo nebi bilo potvrdilo ovako opriečne zakone, noviji zakon ukidao bi stariji po onome načelu: *Lex posterior derogat priori.* Kad bi dakle mi hotjeli stojati na temelju postojećih zakona u monarhiji, o pravnoj vriednosti kojih i njihovoj obvezivosti za nas Hrvate neću ovaj čas da govorim, imali bi pravo, da stupimo pred kralja te mu rečemo: Veličanstvo, Vi ste udarili previšnju sankciju ovome zakonu, po kojem Dalmacija pripada Hrvatskoj, Vi ste dakle osudu izrekli, te pitamo da se osuda izvrši, i da ono što ste sankcionirali bude poštovano!

Nije dakle istina, da postojeći temeljni zakoni izključuju sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, već je nasuprot istina da, i ako su ovi zakoni stvarani bez zakonitog sudjelovanja hrvatskoga naroda i proti njegovim pravima i interesima, ipak, što se tiče sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom niesu to pravo zabacili, već su ga prihvatili i usvojili.

Prije nego li se razstanem od gospode autonomaške stranke, ili kako se inače zove talijanaške, iztaknut ću još nešto. Gospodo, (prama autonomašima) dozvolite da vas upitam: Tko ste vi, što ste vi, koje je danas vaše političko vjerovanje, koji je vaš program? To vas moram pitati, jer ako čovjek promotri razvoj odnošaja u redovima vaše stranke kroz ovo ustavno doba, odkada je postala, uočit će raznovrstnih pojava, tako da neće moći zaključiti što vi danas pozitivna hoćete, koji program imate, čije osjećaje zastupate, jeste li autonomaši staroga kova, ili ste Talijani po vašim novijim izjavama. I u pogledu sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, trebalo bi vas pitati, jeste li još na prvom programu autonomaške stranke, ili ste ga promienili, hoćete li uvjetno sjedinjenje, ili ga nećete bezuvjetno. Dobro je da vas u ovom smjeru sjetim na izjavu, koja je u prvom

početku proglašenja ustava izašla iz redova ondašnje autonomaške stranke. Godine 1861, kad se je radilo da se oživotvori sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, pokojni knez Franjo Borelli, stari autonomaš, ali čovjek ne samo plemenite krvi već i plemenite duše, kao zastupnik Dalmacije u pojačanom carevinskom vieću u Beču, govoreći o sjedinjenju rekao je, da priznaje da je Dalmacija *slava* (hrvatska), da priznaje da je s toga sjedinjenje opravdano, ali da je još prerano, jer da nije dozrelo. Ja vas danas, poslie 37 godina, pitam, slažete li se, gospodo autonomaška, sa pokojnim knezom Boreliem, starim autonomašem, jeste li i vi danas na njegovom stanovištu, priznajete li vi da je Dalmacija hrvatska, da je sjedinjenje opravdano, i što mislite je li već dozrelo, a ako mislite da nije, kada cienite da će dozreti? (*Odobravanje i poklici· Dobro! — Autonomaši prigovaraju*).

Predsjednik: Opažam, da nisu dozvoljeni upiti od zastupnika na zastupnike i da ovi nisu dužni da odgovoraju. (*Glasovi u sabornici:* To nisu upiti, to je retorička figura!)

D.r Trumbić: Dakako retorička figura. Još malo rieči gospodi autonomaške stranke. U cielom radu vaše stranke od njezinog postanka, pa do danas nevidi se ništa pozitivna. Vaša stranka nema i nije nikada imala pozitivnog političkog programa. Njezin je program uviek negativan, a i stranka sama rodila se iz negativne misli, biva iz negacije sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Ali u ovom negativnom radu uviek je ostala jedna točka stalna i nepromienjena, a to je točka protuhrvatska. I na političkom polju kao i na prosvjetnom i družtvenom uviek ste bili dosljedni neprijatelji hrvatstvu, tako da protuhrvatstvo glavno je i značajno obilježje vaše stranke (*Prigovaranje na ljevici*). Nemojte to niekati, jer ću se pozvati na bjelodanu očitost vaših djela. Evo i danas vaše neprijateljstvo prama hrvatstvu opet posvjedočavate i danas kad se radi o tome, da se kruni predoči, da Dalmacija hoće da bude sjedinjena s Hrvatskom, vi ste ustali proti tome naravnom zahtjevu, u kome samo

zajamčena je Dalmaciji sretna budućnost. Vi ste uviek bili pa i danas ste stranka protuhrvatska. S toga mora se priznati, da domovinska naša korist zahtieva da vas kano političke stranke nestane, zahtieva vaše podpuno uništenje. Nemojte misliti, da vam time pripisujem veliku važnost, nego meni lebdi pred očima ono što vi u vašoj jezgri, u vašem biću predstavljate. Narod koji, kao mi, robuje, već pet viekova kroz koje nije imao jedne narodne vlade, koji je kroz tako dugo vrieme stenjao pod tudjinskom tlakom, mora da na sebi nosi dubokih tragova tako duga nevoljništva. Vi ste kao stranka predstavnici ovog petstogodišnjeg našeg robovanja, vi ste produkt tudjinskog vladanja kroz ovih pet viekova. Ali tješimo se i radujmo se, što je narod hrvatski u Dalmaciji znao kroz ovih pet viekova tako krepko zlu odoljeti, da je tu protuhrvatsku družbu uzmogao stegnuti na tako uzak i malen broj. Vi se pozivljete često na talijansku kulturu, vi se gradite njezinim zaštitnikom na ovoj obali; ali ja ću vam na to opaziti, da obzirom na vaše postupanje nemate prava da se na talijansku kulturu pozivate, jer kad bi vi iz talijanske kulture znali izbrati ono što je zdravo, vi nebi stajali na današnjem stanovištu. Makar svaki od vas i neimao u svojim žilama čiste hrvatske krvi, vi bi morali reći: Mi smo ovdje u ovoj zemlji rodjeni, pa smo dužni da se brinemo i radimo za njezinu narodnu budućnost. Vi nieste za slobodu, jer, tko slobodu ljubi, nije tjesnogrudan. Garibaldi, koji je istinito ljubio slobodu i svoju i svačiju, išao je svojevoljno onamo, gdje se je mogao za nju boriti. On, sin Italije, nije samo za nju ginuo, već je išao u Ameriku, da krv lije za slobodu naroda tudjega. Garibaldi bio je sretan, da može poginuti za tudju slobodu; dočim vi, koji bi htjeli biti Talijani, biva narodna braća Garibaldijeva, vi ovdje u zemlji, u kojoj ste rodjeni i u kojoj živite, hoćete i radite da narod ostane u vječitom sužanjstvu. (*Živo odobravanje na galeriji i na desnici. Prigovaranje na ljevici*). Ja ću rado čuti vaš odgovor, ali se ova istina neda uništiti. (*D.r Giljanović*: *Questo ha già detto altra*

volta l' onorevole Cingrija!) Ja niesam znao, da je gospodin Čingrija ovo već rekao. Bit će prije nego sam ja došao u sabor. (*D.r Čingrija:* Ali niesam tako liepo rekao, kako ste vi danas.) Neke stvari dobro je opetovati, po onoj: *Repetita juvant.*

Uzpored s autonomaškom strankom, od koje čast mi je dieliti se, išla je u ovoj razpravi i srbska stranka. Ova je dala u pogledu pitanja o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom jednakih izjava kao i autonomaši, tako da, kad bi čovjek sudio obe stranke po njihovim izjavama u ovoj razpravi, morao bi pitati: Zašto ove dvie stranke niesu jedna? (*D.r Kvekvić:* Nesmisao!) I ja kažem, da je nesmisao, ali to vas najviše osudjuje. Nesmisao je, da nerečem drugo, što ste složni sa našim narodnim dušmanima baš u ovom znamenitom času, kad se radi o najvećem našem domovinskom pitanju.

Obazriet ću se najprije na častnog zastupnika Vukotića, koji je počeo svoj govor iztičući, da je Njegovo Veličanstvo jednom prigodom nazvalo sjedinjenje utopijom, pa da s toga nebi se smjelo govoriti o sjedinjenju, kome je i sam kralj protivan. Ja neznam je li Njegovo Veličanstvo naš kralj izustio one rieči, što ih je zastupnik Vukotić spomenuo, ali ću opaziti da nije liepo, nije junački, a nije ni ustavno braniti svoje stanovište onako, kako zastupnik Vukotić brani svoje. Mi znamo da kruna nije odgovorna i da se o izjavama krune nemože razpravljati nego samo u koliko se za to može učiniti odgovornim ministarstvo. Ja nevjerujem, da Njegovo Veličanstvo smatra sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom taštom nadom; ali i kada bi kralj imao takovo svoje privatno mišljenje o ovom pitanju, ja bih ipak pored toga bio svom dušom za sjedinjenje, jer sam duboko uvjeren, da bez sjedinjenja hrvatskomu narodu nema spasa. Meni se u ostalom čini nemoguće, da je Njegovo Veličanstvo reklo ono, što je zastupnik Vukotić spomenuo, jer u tom slučaju Njegovo Veličanstvo bilo bi zaboravilo, da bez cetinskog ugovora i bez hrvatske pragmatične sankcije po svoj prilici vladajući habsburški dom nebi

se bio podigao do današnje visine i do današnjega sjaja; Njegovo Veličanstvo bilo bi zaboravilo, da, kad hrvatski narod nebi bio svoju krv kroz vjekove i vjekove prolievao na pragu monarhije, valjda Turčin nebi bio samo došao do Beča, nego bi ga bio i osvojio.

Gospodo! Težko je razpravljati s govornicima srbske stranke Vukotićem i Trojanovićem radi toga, što razpravljati se može samo s onim, koji razlozima vojuju, bili ti razlozi jači ili slabiji. Ali kad razloga nema, kad mjesto razloga govori sliepa strast, kad iz svake rieči prodire bies, onda svako razumno razpravljanje prestaje. Što je drugo nego strast, kad zastupnik Vukotić kaže, da on i njegovi drugovi nebi bili Srbi, nebi bili ljudi, kad bi glasovali za sjedinjenje; što je drugo nego strast, kad zastupnik Trojanović kaže, da je sjedinjenje provokacija i da je narodna stranka, spomenuvši sjedinjenje, prevarila Srbe i da mile-lale, kojim narodna stranka susreta Srbe, nisu nego meka, kojom hoće, da ih primami na jedno prevarno polje? Tu nema razgovora. Gdje strast progovara, pametan čovjek treba da uzmakne i da počeka dok razbor nastupi.

Nesretna misao nagnala je zastupnika Vukotića, da se pozove na historički ugled cara Konstantina Porfirogeneta, eda dokaže srbstvo južne Dalmacije. Porfirogenet piše, kaže zastupnik Vukotić, da su Srbi naselili Dubrovnik i Boku Kotorsku i da ovi krajevi niesu nikada spadali pod Hrvatsku. Ja nerado upotrebljavam povjest, da osvjedočim političkog protivnika, jer znadem da, ako navereš i čitave naramke povjestnih dokaza, političkog protivnika nećeš uvjeriti, i on će ostati opet pri svojoj. Ali mislim, da gospodin Vukotić, jer se smatra Srbinom, nebi smio pozivati se na Porfirogenita. O' vriednosti Porfirogenetove radnje s historičkog vida ja neću da sudim, neosjećam se na to pozvanim. Kompetentni ljudi izrekoše svoj sud. Ali onim, koji u Porfirogeneta traže dokaze na podkrepu srbstva, opazit ću, da u njega ima stvari, koje vriedjaju one, koji se imenom srbskim nazivlju. Neka mi bude u tom pogledu dozvoljen samo kratak

navod. Porfirogenet kaže, da riječ οἱ Σέρβοι u rimskom jeziku znači sužnji (*Servi, Servitium*). *Constantinus Porfirogeneta. De adm. imp. gl. 32 i sl.* Dalje isti Porfirogenet tumači, da su se i na lievoj strani Dunava zvali Srbi, a da se u jeziku rimskom zato zovu sužnji, jer su rimskomu caru sužnjevali. Nadalje Porfirogenet piše, da se od Srba prozvala sužanjska obuća *serbula* i da se *serbuljani* zovu oni, koji su priprosto, siromašno obuveni. Osim Porfirogeneta drugi pisac Banduri (*Imperium orientale* t. II. *Animadversationes in Const. Porph.* 59) piše: Starinska je rieč, da sav ovaj puk (u Srbiji) potječe od osudjenika i prognanika, koji bijahu i po onim stranama osudjeni klesati mramor i kopati rude, te odtuda i dobili ime sužanjsko. Ima pisaca takodjer iz sedamnaestoga vieka, koji isto misle, kao Freschot, koji u knjizi „Memorie historiche e geografiche della Dalmazia, Bologna 1687“ piše, da Hrvati, gospodujući narod, zasužnjiše puke, koje u ovim zemljama zatekoše i da ime *Servia* od sužanja dolazi. Ja niesam to iznio za drugo, već za to, da dokažem kako je pogibeljno pozivati se na ono, što piše Porfirogenet, ili koji drugi stranac o narodnosti naših krajeva, pa ovo, što sam naveo, imalo bi biti usvjesta onima, koji hoće da se Srbima nazivlju.

Srbskoj stranci na zubu je cetinski ugovor, pa su oba njezina govornika Vukotić i Trojanović mučili se, da na svoj način omalovaže znamenitu vriednost cetinskog ugovora. Prigovarali su Kninskomu biskupu Andriji, što bijaše dionikom cetinskog sabora, te su tvrdili, da biskup Andrija nije imao mandata, da zastupa nikoga drugoga već samoga sebe ili najviše svoju biskupiju. Netreba izpitivati od koga je biskup Andrija dobio mandat, kada je išao na cetinski sabor. U ono doba nije bilo današnjeg narodnog zastupstva, već po ustavnim načelima onih vremena narod su zastupali plemstvo, stališi i redovi. Ako su neki velmože i kninski biskup Andrija iz Dalmacije bili na cetinskom saboru, oni niesu sebe zastupali, nego su zastupali hrvatski narod u Dalmaciji. Oni su glasovali cetinski ugovor kao zakoniti zastupnici Dalmacije, a,

što je najvažnije, Ferdinando I. primio je njihov glas kao zakoniti izražaj volje hrvatskoga naroda ove zemlje.

Neću ja da gospodi srbske stranke razlagam na dalje koliko vriedi cetinski ugovor. To bi značilo govoriti u vjetar, jer, i ako imadu uši, neće da čuju. Ja ću nasuprot iznieti, što su i kako su predšastnici ove današnje srbske stranke mislili o cetinskom ugovoru i o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom. Najprije ću spomenuti jednog živućeg srbskog književnika Matiju Bana, koji je o sjedinjenju pisao u „Zori dalmatinskoj“ broj 19, od godine 1848 i živo branio sjedinjenje, jer da je koristno, pravedno i potrebito da se narod složi i okupi. Godine 1870, kad je narodna stranka prvi put došla kao većina u ovaj sabor, ona je predložila i glasovala adresu na Njegovo Veličanstvo za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. U toj većini bili su i predšastnici današnje srbske stranke, te je važno viditi danas kako su oni onda sudili i mislili o cetinskom ugovoru. Dotična stavka adrese glasi ovako: „Milo nam je spomenuti oni znameniti sabor u Cetinu godine 1527, na kom je preslavni pradjed Vašega Veličanstva, car Ferdinando I. izabran kraljem *hrvatskim*. Izim ostalih velmoža, plemića i poslanika dalmatinskih, na onom saboru sjedio je prvarom Andrija biskup kninski, a onda se na braniku Klisa, Turcim obsjednuta, razvila prvi put zastava Vašega prejasnoga carskoga i kraljevskoga doma“.

Eto dakle vidite, vaši predšastnici godine 1870 niesu pitali tko je dao mandat kninskomu biskupu Andriji i niesu omalovažavali cetinski ugovor. Oni su priznavali onaj ugovor i veliku njegovu vriednost, oni su priznavali da je Ferdinando I. na cetinskom saboru bio izabran *hrvatskim* kraljem i bili su pripravni da postanu podanici *hrvatskoga* kralja. Na drugom mjestu iste adrese od godine 1870 vaši su stariji priznali, da hrvatsko državno pravo *podpuno odgovara prirodnomu i narodnomu pravu.* Po tomu možemo zaključiti, da su godine 1870 vaši stariji, kao i

svi pripadnici ondanje narodne stranke, priznavali, da je cetinski ugovor povjerio hrvatsko priestolje kraljevima habsburgskog koljena i pravno osigurao jedinstvo i državnu slobodu hrvatskomu narodu. A danas što vi radite? Vi kažete, nećemo hrvatskog državnog prava i svu vašu snagu ulagate u borbu protiva njemu. Ali taj vaš nesvjestni rad, vaša je osuda. Spomenite se, da time stojite u sukobu s vašim starijima i sa narodom, komu nieste branitelji, već dušmani.

Častni zastupnik D.r Trojanović potužio se je, da je stranka prava na riečkom sastanku godine 1892 htjela, da pohrvati Crnogorce. Ja mogu izjaviti, da njegova tužba nema temelja, jer sam i ja bio na onome sastanku. Crnagora slobodna je država, ona neulazi niti može ulaziti u okvir naših političkih i državopravnih zahtjeva. Crnojgori je slobodno, da sebe smatra koje hoće narodnosti. Mi joj to nebranimo. Crnogorci neka budu i Srbi koliko hoće, ja im želim najsretniju budućnost, i svaka sreća, koja dopadne Crnogorce, ako nije proti hrvatstvu, za me je radost. Ali kad se spominje narodnost Crnegore, spomenut ću jednu činjenicu. Vuk Stefanović Karadžić i profesor Ante Mažunarić bili su prijatelji, te su jednom putovali Crnomgorom. Hodom stali se prepirati, kako narod u Crnojgori nazivlje svoj jezik. Vuk je dakako htio srbski. Susretaše na putu Crnogoraca, koji su im odgovarali najviše, da govore crnogorski, a gdjekoji i hrišćanski. Sastadoše napokon jednog siromašnog Crnogorca, koji je po svoj prilici malo dolazio u doticaj sa stranim svietom, pa im odgovori, *da sbori hrvatski.* To je fakt i to je Ante Mažuranić pisao za živa Vuka, a Vuk nije oprovrgao. (*D.r Trojanović:* To je bio hrvatski kočevar!) I to može biti, što kaže D.r Trojanović, a može biti, da je Mažuranić poslao naumice jednog Hrvata iz Hrvatske u Crnugoru, i naredio mu da izčeka njega i Vuka, pa da im onako odgovori. Sve je moguće na ovome svietu, ali nije vjerojatno što kaže D.r Trojanović, jer je Ante Mažuranić obielodanio onaj zanimivi slučaj, da oprovrgne

Vuka, a Vuk nije mogao ništa da odvrati. Ovaj slučaj mogao bi služiti na dokaz, da se Crnagora posrbljuje i da hrvatsko ime u njoj nije tudje. Mi Hrvati, kako rekoh, nestavljamo zahtjeva na Crnugoru. Neka ona ide onim putem, koji joj je miliji, mi joj to nesmetamo.

Zastupnik Trojanović dovikuje: Vi Hrvati progonite srbsko ime, pa s toga mi nećemo sjedinjenja; sjedinjenje za nas je provokacija! — Meni se čini, da ono tobožnje progonstvo nije drugo nego prosti izvjet, jer od Hrvata u ovome saboru samo stranka prava, koja je ovdje malobrojna, nepriznaje srbstva u ovoj zemlji, dočim narodna stranka, koja sačinjava većinu ovoga sabora priznaje Srbe kao i Hrvate. Ona popušta u svemu i u svakoj prigodi Srbima, i više nego li bi smjela. Narodna stranka predložila je evo adresu, na koju samo Hrvati mogu se tužiti. Ta adresa nespominje nigdje hrvatskog naroda, narodna stranka zatajala je hrvatski narod, a to je težki grieh na njezinoj duši, samo s obzira prama srbskoj stranci, samo za ljubav slogi s vama, koji za slogu s Hrvatima nećete da znate. Narodna stranka čini takovih usluga srbskom klubu, što prelazi svaku granicu udvornosti i bratske susretljivosti, a vi na odgovor tomu odvraćate: Sjedinjenje jest provokacija! Što to znači? Znači da je vami bratstvo s Hrvatima samo na jeziku, dočim bratstva u vašoj duši nema, jer vi idete za tim da se hrvatstvo uništi. S toga vi se protivite sjedinjenju, a ne jer se srbstvo tobože progoni. U adresi većine nema traga imenu hrvatskoga naroda, a jezik hrvatski nazivlje se hrvatskim ili ti srbskim. Kad je narodna stranka došla do ovakove popustljivosti prama vami, vi bi morali biti za sjedinjenje, da u vašem srcu ima i jedne iskre bratske ljubavi. Ali vaše je srce puno bratske mržnje, koju ste i danas pri ovoj razpravi posvjedočili, a narodna stranka morala bi već jednom da to razumi i da se kani vas, u kojim neće naći prijatelja, već odlučna protivnika hrvatskoga naroda.

Zastupnik Vukotić predbacio je nami Hrvatima,

da hoćemo odvesti Dalmaciju pod starčevičanstvo, biva pod magjarsko kopito. Ovo je objestna uvrieda i nesvjestan izaziv. I od gospodina Vukotića moglo bi se zahtjevati da ovako nevriedja i da nešto bolje poznaje odnošaje u Hrvatskoj, kad o njima hoće da govori. I gospodin Vukotić mogao bi znati, da ako u Hrvatskoj tko radi proti magjarskom kopitu, to je starčevićanstvo, koje je silno razbudilo u narodu ljubav za slobodom i neodvisnošću Hrvatske od Magjara i od svakoga drugoga. Starčevićanstvo jest svjetlost, iz koje se radja neodvisnost i sloboda. Stranka prava u Hrvatskoj ima nepobitnu zaslugu, da je ponos naroda podigla, ona je misao narodne slobode razbudila. To je njezino djelo, to je njezina slava.

Ali pitam ja gospodina Vukotića: tko u Hrvatskoj otvara pute magjarskom kopitu, tko pruža ruku magjarskom nasilju? Čiji sumišljenici stoje uz magjaronsku vladu u Zagrebu, je li naši ili njegovi? Njegovi sumišljenici pomažu vladi, eda magjarsko kopito uzmogne slobodno poigravati u Hrvatskoj. (*D.r Trojanović*: A vaših Hrvata zar nema uz vladu?) Vaša opazka nije umjestna. Istina je, da u klubu vladine stranke u Zagrebu, osim pravoslavnih, ima i drugih Hrvata. Ali one ljude nije birao narod svojom slobodnom voljom, nego ih je birao službeni aparat. Takovih ljudi, koji stoje svakoj vladi na razpolaganje, ima svugdje i u svakoj zemlji. Bez pravoslavnih vlada nebi imala većine u hrvatskom saboru u Zagrebu, tako da današnji težki sustav u Hrvatskoj bez oslona na pravoslavni živalj nebi se moga održati. Sjetite se zadnjih saborskih izbora u Hrvatskoj. Ondje se je pokazalo najsjajnije, kako je u Hrvatskoj živa ljubav za narodnom slobodom i s druge strane kako je žarka mržnja proti magjarskoj prevlasti. Gdje je god bilo moguće da prodre kandidat, koji je protivan magjarskoj premoći, svugdje je prodro, osim u pravoslavnim kotarima, koji su svi bez jedne iznimke izabrali vladine kandidate. To je žalostna, ali istinita činjenica. Eto dakle odgovora gospodinu Vukotiću. Sada neka on sudi tko u Hrvatskoj pomaže godspodstvu magjar-

skog kopita, da li starčevičanstvo, ili tako zvano srbstvo.

Kada sve to uvažimo, razumjet ćemo lako što vriedi kad gospoda Trojanović i Vukotić poručuju nami zastupnicima stranke prava: Priznajte Srbe, mi ćemo biti s vami i boriti se kano braća za slobodu otačbine. Ja se bojim, da je to njima lakše reći, nego li izvršiti. Ja nevjerujem da je srbska stranka protivna našemu programu, to jest protivna programu hrvatskoga naroda s toga, što stranka prava naše pravoslavne nepriznaje Srbima, već pravoslavnim Hrvatima. Prije nego se je stranka prava u Dalmaciji pojavila kano parlamentarna stranka, zastupanje hrvatskih interesa bilo je povjereno jedino narodnoj stranci. Ova stranka, kako je poznato, u svojem programu izrekom priznaje Hrvate i Srbe u Dalmaciji, i ona je silne usluge učinila našemu srbstvu, koje se pojavilo otrag malo godina. Eto dakle većina ovoga sabora priznaje Srbe u Dalmaciji, pa ipak vi nieste ni s njome složni, nego ustajete biesno proti sjedinjenju i još suviše vriedjate nas Hrvate, nazivljući sjedinjenje provokacijom. Nije istina dakle, mogu otvoreno uztvrditi, da bi vi bili za sjedinjenje, kad bi stranka prava priznala Srbe. I onda vi biste bili proti sjedinjenju i to s razloga koga ja neću tražiti, ali svakako s razloga, koji nije onaj, što ga vi kažete. Ja kao čovjek, koji pripadam jednoj političko-državnopravnoj stranci, cienim da je suvišno i bezpredmetno iztraživati kakva je krv u žilama svakoga pojedinca, jeli u svakom pojedincu čista hrvatska krv, ili ima i mješavine srbske ili koje druge pasmine. Ja neidem izpitivati, je su li svi stanovnici etnografski čisti Hrvati ili ima u nas i Srba i kakovih drugih Nehrvata. To su pitanja suvišna, koja političkog čovjeka u okviru programa naše stranke nemogu zanimati. Naša stranka nema svrhu, da iztraživa etnografska pitanja, njezina je svrha da Hrvatima uzpostavi domovinu. Mimoilazeć za čas hrvatsko-srbsku razmiricu, jezgra programa stranke prava sadrži se u ovome pitanju. Jesu li Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Bosna,

Hercegovina, Istra, a da ostale nespominjem, zemlje jednoga naroda, gdje se jedan te isti jezik govori, je su li sve ove zemlje jedna narodno-zemljištna cjelina, ima li sav ovaj narod jednu te istu budućnost? Na ovo pitanje morate odgovoriti jestno, ali morate takodjer priznati, da je ovaj naš program opravdan i da vaši prigovori niesu drugo već prazni izgovori, izražaj vaše strasti i mržnje proti vlastitom biću, proti hrvatstvu, izražaj onog patologičkog stanja, u kojem se nalazite. (*Odobravanje na desnici i na galeriji. — Srbi prigovaraju. — D.r Trojanović:* Da nije Srba nebiste tako liepo srbski govorili! — *Veselost*).

Visoki sabore! Nekoji protivnici sjedinjenja prigovaraju, pozivljuć se na stanje, koje danas vlada u Hrvatskoj, te kažu da nas ono stanje nemože da privlači, jer da je onamo u nekom pogledu gore nego u nas. Ja neću da uzporedjujem naše stanje s onim preko Velebita i da pitam gdje je bolje gdje je gore. Ja znam da smo i jedni i drugi pod tudjom šakom. U nekom pogledu njima je preko Velebita bolje nego nami, jer u javnom životu vlada barem hrvatski jezik. Njima je barem glede zahtjeva narodnosti i jezika zadovljeno, a u nas nema ni toga.

Ali, bilo stanje u Hrvatskoj koliko hoćete nepovoljno, to nemože da nas odvraća od sjedinjenja. I da je sto puta još gore onamo, ja bih bio uviek za sjedinjenje. Naši ideali niesu magjarsko gospodstvo, mi netežimo zatim da se s Hrvatskom spojimo, eda budemo zajedno mogli uživati blagodati magjarskog skrbništva. Mi tražimo sjedinjenje zato, eda skupa s Hrvatima preko Velebita budemo jači u borbi za emancipaciju naroda, da budemo mogli lašnje prikupiti ostale hrvatske zemlje i izvojštiti svoju državnu neodvistnost. Naši su ideali negacija svakoga robstva, oni su jasno izloženi u nacrtu naše adrese, što smo ju predložili. Svaki narod, koji teži za velikim ciljevima, nepazi na prolazne žrtve, već on pazi na svoju budućnost. Zaprieke vremenite nesmiju zaustaviti hod naroda, već on mora da te zaprieke prevali, ako misli prosliediti putem, koji vodi do njegove sreće.

Po povjesti i po izkustvu ne samo našemu nego i drugih naroda znamo, da je najveća nesreća, kad je narod razciepkan i razkomadan. To je mnogo veća nesreća nego, ako je narod čitav i cjelokupom pod vlašću drugoga naroda, te mu manjka samo neodvisnost. Uzmimo primjer velike kraljevine Poljske. Kad se htjelo onu državu uništiti, razsjekoše ju na troje. Da je Poljska pala pod gospodstvo samo jedne države, ona bi mnogo lašnje opet uzkrsnula. Poljački narod sav ujedinjen pod jednom samom tudjom vladom, mnogo bi lašnje izvojštio svoju neodvisnost; u njemu bi se elementarnom snagom probudio duh samostalnosti. Ali kad tri vlasti poklopiše narod poljački, on je tako skučen, da će se težko ikada sjediniti i osloboditi. I mi smo Hrvati nesretni, valjda najnesretniji narod u Europi. Svi živimo pod jednim kraljem, a razdieljeni smo na tolike pokrajine. Svaka pokrajina stenje pod posebnom vladom, pod drugom tudjinskom upravom, i sve ove vlade, i ako vode različitu upravu, sve su složne u tome, da u hrvatskomu narodu unište smisao jedinstva i slobode. Za me to je najveća nesreća i proti toj nesreći moramo da upremo svom našom snagom. Neka se Dalmacija sjedini s Hrvatskom, pa taj prvi korak k našim narodnim ciljevima po sebi uplivat će neodoljivo i na nutrnji odnošaj Hrvatske prama Ugarskoj. Što se više povećava zemljištni obseg, tim narod dobiva veću snagu i važnost. Kad bi mi uspjeli, da provedemo sjedinjenje s Hrvatskom, ja sam uvjeren, da bi time hrvatsko pitanje učinilo najveći korak. Ako se Dalmacija sjedini s Hrvatskom, neće ni Bosna ponosna, ni kršna Hercegovina drugamo poći. Okupljeni u hrvatskoj domovini svi ćemo biti u njoj slobodni i jednakopravni gradjani, a dok smo u ovom žalostnom stanju, svi robujemo tudjincu, svi smo sužnji. Već je vrieme da narodu osiguramo život i budućnost, da nebudemo na porugu drugim narodima, da i nas Hrvate mine već jednom težki priekor, da znamo drugomu služiti, a da za se neznamo ništa učiniti.

Gospodo! Neka me nitko neplaši, hoće li naša adresa imati kakav izravan neposredan uspjeh. O tom

se ovdje neradi. Ovdje se radi da sabor kano predstavnik osjećaja i potreba ove zemlje u ovoj prevažnoj prigodi svečano izjavi, da Dalmacija još uviek živo želi i traži da bude sjedinjena s Hrvatskom. Ovaj korak i ako nedonese neposrednih posljedica imat se svoju važnost. Narod, koji nedaje glasa o sebi, narod, koji za se neradi, neće nikada ništa postići. Narod je pozvan da izkaže svoje potrebe. Dok on sam sebe zanemaruje, nitko nije pozvan, niti hoće da se brine za njegovu sreću. Nemojmo naš narod omalovažavati, on ima smisla za svoju slobodu. Prošli vjekovi, koji ga skučiše pod tudjinski jaram, niesu uništili u njemu smisao jedinstva i slobode.

Gospodo! Od kada sam počeo osjećati, moja se duša mami za slobodom hrvatskoga naroda, pa i zadnji moj dah bit će namienjen hrvatskomu narodu, eda se izbavi iz tudjinskog robstva, koje svom dušom nepomirljivo mrzim (*Burno odobravanje i pleskanje na galeriji i u sabornici. Govorniku čestitaju zastupnici stranke prava i narodne stranke*).

D.r Ante Trumbić izdavatelj